

O M

D E N B I L L I G H E D,

HISTORIESKRIVEREN

BÖR VISE.

AF

J. MÖLLER,

DOCTOR OG PROFESSOR I THEOLOGIEIN.

"Fra den første græske Historieskriver, Herodot af, staaer Historien under ingen anden end under Nemesis-Adrastea's Maal og Scepter." Disse Herders Ord *) indeholde, som de fleste Kraftfagn af genialke Tænkere, alt efter som de forstaaes, enten en dyb Sandhed eller en stor Vildfarelse. Historien lærer os vistnok hvorledes Overmod straffes, Forfængelighed beskæmmes, Lumskhed blottes, Kraftløshed tilintetgjøres, imedens Maadehold belønnes, Beskedenhed elskes, Ærlighed agtes, Kraft og Viisdom feire. Den lærer os endvidere, at netop det, hvorved Voldsmanden meest forbrød sig imod Menneskeheden, gjerne blev hans Undergang; at just det Paafund, som syntes listigst udtænkt til Slægtens Fornedrelse, blev Middelet til dens Opreisning; at Slaveriets højeste Punkt var stedse et Forbud for Frihedens Morgenrøde; kort: at Nemesis-Adrastea hersker, om ikke over de Dødeliges Anslag (thi det var Indgreb i deres Frihed), saa dog over det endelige Udfald af deres Foretagende, eller, for at tale uden Allegorie, at der

---

*) I Adrastea 1ste Bind S. 42.

er et Forfyn, som flyrer Menneskenes Foretagender, jævner Tingenes Gang og haandhæver Orden ved at afbøde Stødet af faadanne Frihedens Udbrud, som ellers vilde bringe Forvirring ind i Verdens vise Plan. Saaledes meente Herder sine Ord, og, faaledes forftaaede, vil Ingen omtvivle deres Gyldighed. Men hvis Nogen deraf udleder en Forpligtelse eller blot en Beføielse for Historieskriveren til at træde i den evige Dommers Sted, til at hævne og straffe uden Skaanfel og Tilbageholdenhed, til at forglemme eller tilfidefætte alle Billighedens Love: da fammenblander han de guddommelige Vilkaar med de menneskelige; misforftaaer Adrasteas vise Tolk, som for end ydermere at indskjærpe Historieskriveren Forfigtighed, har, mod Oldtidens Skik *), afbildet Nemefis med Fingeren for Munden, ligefom Taushedens Gudinde, antydende derved: *ne quid*

---

*) Efter Pausanias Att. cap. 23 afbildede de Gamle Nemefis som et Fruentimmer af ædel Gestalt, bærende paa Hovedet en Krone, paa hvilken Hjorte og en Victoria faaes, holdende i den ene Haand en Skaal, i den anden en Askegreen. Phidias fremstillede hende paa samme Maade, undtagen at han lod Grenen være af et Æbletræ. Andre lode hende holde en Tømme i den ene Haand og en Maalestok i den anden. Denne Forestilling har Herder optaget tilligemed en anden, som synes laant af Mynterne. I det mindste skal hun sees paa en Mynt af Keiser Macrinus med en Muurkrone paa Hovedet, just som hos Herder. Dog findes en saadan Mynt hverken i Eckels *Doct. Num. Vet.* eller i Prof. Ramus' *Catalogus Numm. Vet. Musei Reg. Dan.* Paa cyziceniske Mynter har hun i den høire Haand et Roer, i venstre Arm et Overflødighedshorn og ved hendes Fødder ligger et Hjul.

nimis! hvilket jeg udlægger: "Viis Billighed." At dette Bud med Rette indkjærpes Historiekriveren, skal jeg bestræbe mig for at vise, idet jeg under tre Hovedindvendinger gennemgaaer alle de Betæneligheder, som man enten har yttret, eller som med noget Skin af Ret kunde yttres imod hiin Forskrift.

I.

Man har da for det første befrygtet, at Naade i faa Fald vilde komme til at gaae for Ret, og at den strænge Retfærdigheds Vægtkaal, som *Themis*, da hun formedelt Mennekens Ondskab flygtede fra Jorden, overgav til *Clio*, skulde komme til at vakle, naar Billighedens Lod lagdes i en af Skaalerne. Men denne Frygt grunder sig paa Misforstaaelse af Ordet *Billighed*, hvorved jeg ikke forstaaer Brud paa eller Tilfidefættelse af Retfærdighed, men med vor skarpfindige Sproggranke B. G. Sporon, "*Retfærdighed lempet i et vist Tilfælde efter den, som dömmes, og det, som dömmes**)". Ifølge denne Definition spørger *Retfærdighed*: Hvad er Ret? men *Billighed*: Hvad er Ret i denne Omstændighed? Vil da Historiekriveren dömmes, bør han ikke blive staaende ved det første Spørgsmaal, men faa ofte Sagen er indviklet og Omstændighe-

---

*) See eenstydige Danske Ords Bemærkelse. Heibergs Udg. S. 192
Aristoteles angiver som det Characteristiske ved Billighed, at den giver noget efter af saadanne Rettigheder, hvis Udövelse vorder altfor trykkende imod dem, mod hvilke de kunde gjøres gjeldende.
Eth. ad Nicom. l. 5 cap. 10.

derne ualmindelige, tilføie det andet. Ikke som om Sandhed og Ret vexlede med Tiderne og Personerne: vi vide, at Moralens Bud ere evige og uforanderlige, vi mindes Digterens Ord:

*Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.*

Men hvo iblandt os har dog ikke erfaret, hvor vanskeligt det er selv for det bedre Menneske i visse Tilfælde skarpt at betegne og med fast Fod betræde denne Retters smalle og bratte Sti, naar den flynger sig henover Lidenskabernes og de indviklede felfkabelige Forholds dybe Afgrunde? Hvo har ei bemærket, hvilken Uretsfærdighed de Historiekrivere have gjort sig skyldige i, som bedømte Regenter og Ministre uden Hensyn til den saakaldte Politik, hvis Offere de kun altfor ofte vare? Dog — jeg hörer allerede en ny Indvending: ”Hvad kommer Politiken Moralens ved? Skal da Historiekriveren, for ydermere at inddyffe Herskernes Samvittighed, indføre en anden Maalestok, end den strænge Sædeligheds, f. Ex. Jesuiternes Probabilismus?” — Nei, det vil jeg ingenlunde; men netop for at afværge sig farlig Befmykkelse af hvad der er Uret, paa lægger jeg Historiekriveren at vise Billighed. Den Billige eftergiver intet af Andres Ret (den billige Historiker altsaa heller ikke Sandhedens); han afftaaer kun, undertiden, noget af sin egen, gemeenligen fordi han ved en nøiere Betragtning af Forholdet imellem sig og sin Skyldner bringes til at omtvivle sin Fordrings Gyldighed; og under saadanne Tvivl foretrækker det ædle Menneske stedse sit eget Tab for Muligheden af at fornærme sin Næste ved at sætte en formeentlig Rettighed

igjennem. Det er altsaa den menneskelige Forstands Indskrænkning og den deraf flydende Uvished, som gjør det til Pligt for Mennesket i Almindelighed at vise Billighed. Thi Gud, hvis Forstand er uendelig og hos hvem er idel Vished, tilskrive vi ikke Billighed, men alene Retfærdighed. Jordens Guder derimod, Kongerne, skyldte deres Underfaatter ei alene Retfærdighed men i mange Tilfælde tillige Billighed; thi her er faavel den, der dömmes som den der dömmes, underkastet Skröbelighedens almindelige Lod, *den Mulighed at fare vild*. Kunde man end tænke sig en Lov faa fuldkommen, at den omfattede alle mulige Retstilfælde med störste Tydelighed og Nöiagtighed, hvorved al Vilkaarlighed i fammes Fortolkning og Anvendelse af Dömmen faldt bort, faa vilde derved kun bortfalde Læmpningen med Hensyn til *den der dömmes*; derimod blev i mange Tilfælde Læmpningen med Hensyn til *det, som dömmes*, endda tilbage. Ellers vilde man dagligen see Stadfæstelse paa de Gamles: *summum jus summa injuria*. Dette have da ogsaa de bedste Lærere i Statsretten erkjendt; og herpaa grunder sig den, selv i indskrænkede Monarchier, Kongerne tilstaaede Benaadningsret, hvilken, naar den ei skal blive skadelig for Retfærdigheden, alene kan bestaae i at vise Billighed.

Men hvis vi fordre dette af Regenten, som dog har en fast Norm (positive Love) at dömmes efter, og som i at haandhæve disse Love understöttes af faa mange indfigtsfulde Tienere: hvor meget mere bör da ikke Historiekriveren, som sædvanligen underlægger sig en endnu större Jurisdiction, og som mangler baade Meddomsmænd og en positiv Lov at dömmes efter,

beflitte fig paa at vife Billighed i fine Domme? Eller ſkulde
 maafkee den Omftændighed, at han behöver blot *moralſk* Viſ-
 hed for at affige fin Dom, imedens den verdſlige Dommer ſkal
 have *juridiſk* Viſhed, fritage ham for de Henfyn, hvorved
 Billighed begrundes? Jeg troer det ikke, og den fom kan troe
 det, maa kun være lidet bekjendt med de Vankeligheder, man
 ideligen flöder paa, inden man kan komme til moralſk Viſhed
 i Hiftorien. Den juridiſke (om man ellers derved forſtaaer hvad
 et Par Vidner eensſtemmigen udfige) er her mangan Gang let-
 tere at erlange; men dermed kunne Hiftoriekriverne ei altid
 lade fig nöie, ellers vilde deres Domme ei lyde faa forkielli-
 gen, fom de lyde, endog om mange af de allerbekjendtefte og
 intereffanteſte Charakterer i Univerfalhiftorien, f. Ex. om Pe-
 rikles og Alexander, Cicero og Julius Cæſar, Conſtantin den
 Store og Julian, Carl den Store og Gregor VII, Carl V. og
 Chriſtian II, Wilhelm III. og Ludvig XIV. Om diſſe Charak-
 terers moralſke Værd ſtride ei alene de partiſke Hiftoriekrivere,
 hvilke naturligviis faae et ganske modfat Reſultat ud af deres
 Forhör, fordi ethvert Parti kun agter paa de Vidner, fom
 have ſamme Fædreneland, ſamme Religion, ſamme Politik eller
 maafkee blot ſamme Fordomme fom de ſelv; men ogſaa de ret-
 findige Dommeres Mening lyder noget forkiellig; alt efterſom
 de have viift mere eller mindre Billighed, d. e. Henfyn til
 Tider og Omftændigheder. Og hvo tör paaftaae, at de, fom
 viſte mindſt Billighed, vare de retfærdigſte? Efter mine Tanker
 fandt ſnarere det modfatte Forhold Sted. Dermed nægter jeg dog
 ikke, at man ofte i Hiftorien fom i Livet har viift Svaghed og
 Uforftand under Navn af Billighed; men en faadan Billig-

hed, som er aabenbar uretfærdig, bør ingensteds taales. Thi Ingen tør eftergive en Andens Ret, hvad enten denne Anden er en borgerlig eller moralsk Person, en jordisk eller himmelsk Aand. Dette anvendt paa Historieskriveren leder os til den Regel: at han maa, saa ofte han tør træde frem i den evige Retfærdigheds Sted, forkynde høit og strængt dens Domme over Menneskenes frie Handlinger; men idet han saaledes, efter Lucians Fordring, bliver hverken en bly eller undfeelig Dommer, vil han dog, naar han mindes sit korte Syn og sin hele skrøbelige Natur vogte sig for al Formastelse, og paa denne Maade, efter samme Kunstdommers Önske, blive paa een Gang *retfærdig og billig, velvillig imod alle, saa at han ikke tillægger den Ene mere end den Anden**). Hvad enten han derfor straffer, da vil han overlade Hævnen til den, som ene dömmet retfærdigen; eller han frikjender, da vil han kun tilfige Forföning i det Samfunds Navn, hvis Ordforer han er, eller antages at være. Det er ifær de nyere protestantiske Kirkehistorikere, som have givet smukke Exempler paa saadan Billighed i Domme. Luther selv og de magdeburgiske Centuriatorer bleve endnu ofte ubillige, idet de troede blot at udöve den strænge Ret. Dog vare de stedse billigere end de samtidige katholske Historieskrivere, thi ligesom disse i Paven skildre os Guds Statholder her paa Jorden, saaledes ere de stedse

---

*) *Quomodo historia sit conscribenda. V. Luciani Opera, edid. Schmieder Tom. I. pag. 431. ἴσος δίκασης, ἑνὸν ἀπασιν, ἀχρι τῆς μὴ θάτερον τι ἀπονεύμῃ πλείον τῆς δευτοῦς.*

rede til at optage hans Venner i Himmelen, og nedstøde hans Modstandere til Helvede (jeg kan tænke, ifølge den pavelige Rettighed til at løse og binde) imedens billige Historiefkriverne fikkest kjendes derpaa, at de iagttage το έπεχειν.

Hyis endnu i vore Dage Enkelte undlade dette, da kan mueligen en urigtig eller misforstaaet Theori om den historiske Retfærdighed have forledet dem dertil. Man pleier nemlig, idet man udmaler Idealet af *en fuldkommen Historiefkriver*, faaledes at potenziere Begrebet, at deraf fremkommer i det mindste en Halvgud. Allerede Lucian fordrede, at hans Historikerer skulde være *uden Fædreland og Konge*; man har fiden tilføiet, at han skulde være *uden Religion, uden Følelse, uden Tilböielighed*. Kort: man har afklædt ham hele den menneskelige Natur uden dog at kunne meddele ham den guddommelige. Naturligviis troede de Historiefkriverne, som havde mindst tilbage af *hiin*, snarest at være i Besiddelse af *denne*; og i denne Indbildning afgave de nu, som om de vare indblæste af en Guddom, lutter Orakelsvar, affagde ufeilbare Domme og forviste faaledes ei alene Skaanfel, men Billighed og Maadehold ud af Historien. Enhver, som er bekjendt med den nyeste historiske Literatur, vil lettelig forsyne sig selv med Exempler herpaa. Paa disse Historikere kan man anvende Platos Ord: "Det er den störste Uretfærdighed at ville synes retfærdig, naar man ikke er det." Og Retfærdighed kan Mennesket ikke udöve i dens rette Omfang, uden tillige at vise Billighed. Den hele Historiefkrievning beviser min Paastand. Jeg kommer fiden tilbage til denne Thesis, og nöies derfor her med at anföre eet Exempel til Oplysning om min Grundfæt-

nings Anvendelse; jeg vælger dertil den værste Skamplet i den europæiske Politik, *Polens Deling*. Ingen Historieskriver kan tage fejl af Maalestokken, hvorefter dette Factum bør bedømmes. Moralen og Folkeretten fordømme det lige høit. Historien brændemærker Ophavsmanden*) og anklager alle de Fyr-

---

*) Som bekjendt, er man endnu uvidende om den egentlige Ophavsmand, ja man veed ei engang ret, om det første Forflag kom fra Österrig eller Preussen eller Rusland. Adskillige Historieskivere, saasom Englænderne Coxe og Wraxal, ogsaa vor Landsmand *Malte Brun* (i *Tableau de la Pologne* 1807. pag. 469.) have villet give Frederik II. Skylden, men ifølge Grev Görz's Memoirer var det Catharina II. som i Aaret 1771 meddeelte Prinds Henrik af Preussen den første Idee, dog dengang endnu under den Hypothese: hvis Österrig først tilegnede sig Stykker af Polen. Omhyggeligst har v. *Dohm* i sine Denkwürdigkeiten meiner Zeit Iter Band S. 433-514. underføgt og fremstillet de meget indviklede Machinationer, hvoraf Polens Deling fremgik. Efter hans Fremstilling tilkommer Fyrst Kaunitz den største Deel af Brøden, skjøndt denne Minister ved Hykleri indbildte ei alene Maria Theresia men mange Andre, at han var uskyldig. De voldfomme Skridt, hvorved Österrig tilegnede sig nogle Stykker af Polen, var den nærmeste Foranledning til Delingen. "Denne Kaunitzes Daad, siger v. *Dohm* S. 511. aflokkede Catharina, maaskee raskere end hun selv fiden ønskede det, et Ord, som Henrik opsnappede og hvoraf han dannede en Plan, til hvis Antagelse han overtalede Keiserinden, og som Frederik iligemaade meget gjerne optog, saasnart han havde overbeviist sig om, at det var denne Fyrstindes Alvor. Med virksom, uforstilt Iver befordrede han dens Udførelse; Kaunitz ligeledes, skjøndt han hylede det Modsatte. Visselig kan man ikke sige, at noget af de tre

fter fom deeltoge i dette Folkerov. Den kan da heller ikke fordölge, at den ophöiede Keiserinde, Maria Theresia, har ved sin Deeltagelse i den förste Udftykning fat en uuddlettelig Plet paa sin ellers faa glimrende Regjering. Denne Dom er fand og retsfærdig. Den kan ikke rokkes, men dog formildes ved Henfyn til adkillige Omftændigheder. Derfor fordrer Billighed, at Historieskriveren skal lægge Mærke til disse, og at han tilligemed Historien om det opröende Folkeran skal berette, baade hvor nödigen den fromme Keiserinde gav sit Samtykke dertil, og hvor oprigtigen hun fortröd det, efterat det var givet. Vi ville höre, hvorledes Keiserinden selv har forklaret sig herom. "Jeg veed, sagde hun i en fortrolig Samtale til den franske Minister, Baron Breteuil, jeg veed, at jeg har fat en stor Plet paa min Regjering ved det, fom nyligen har tildraget sig i Polen; men jeg forfikkrer Dem, at man vilde tilgive mig det, derfom man vidste, i hvilken Grad jeg har fat mig derimod, og hvor mange Omftændigheder der have forenet sig for at böie mine Grundfætninger saavel fom mine Beflutninger i Henseende til de umaadelige Önker af Ruffernes og Preuffernes uretfærdige Ærgjerrighed. Da jeg efter megen Overveielse intet Middel fandt til ene at modsætte mig disse tvende Magters Plan, faa troede jeg, at naar jeg for min Deel gjorde overdrevne Paaftande og Fordringer, vilde man afflaae

---

Hoffer var vanskeligt at overtale, til at indgaae i Ideen. Tvertimod kom de hinanden imöde, saasnart fom det ene kun turde troe det andet."

mig det, og afbryde Underhandlingerne; men min Forundring faaavelfom min Sorg fteg til det höiefte, da jeg til Svar paa disse Fordringer modtog Kongen af Preuffens og Keiferindens fuldkomne Samtykke. Aldrig har jeg været faa bedrövet, og jeg maa lade Hr. v. Kaunitz vederfares samme Ret, i Henfeende til hans flere Misfornöielfe ved denne Leilighed. Han har ftedfe af alle Kræfter modfat fig dette grufomme Foretagende. Ja jeg maa tilftaae Dem, at v. Kaunitz's Opførfel faavel under denne hele Sag, fom efterat den er endt, har gjort mig denne Minifter meget kjerere og dyrebarere; thi efterat han havde gjort al den Modftand, han kunde, og skjönt han fölede alt det Forhadte, fom denne Handel kastede paa hans Minifterium, har han dog flet ikke röbet fin Kummer deröver, men ladet fig af den offentlige Mening anklage for alt det, fom han aldeles havde misbilliget og beftredt. Endelig anvender han, den Dag i Dag er, alle fit Genies Hjelpemidler for at ende denne ulykkelige Sag paa en Maade, fom i det mindfte fætter Grændfer derfor." Saavidt Maria Theresia; og kan Hiftorieskriveren end ikke aldeles frikjende hende, faa vil han dog ikke fætte hendes Forfeelfe i Claffe med de tvende övrige Magters, ligefom han heller ikke vil forkafte hendes Vidnesbyrd, skjönt aflagt i egen Sag; "thi naar Dyden taler, fortjener den at troes," erindrer den vakkre Flaffen, hvem vi skylde denne vigtige Oplyfning i Hiftorien*). Og den fortræf-

---

*) *V. Histoire générale et raisonnée de la Diplomatie Française par M. de Flaffen. Tom. VII. pag. 125-126. sec. edit. Paris 1811.*

felige Historiefkriver v. Dohm tvivler heller ikke om, at Keiserinden talte oprigtigen; men han er tillige vis paa, at hun var bedraget af Kaunitz.

II.

En anden Fare, man har befrygtet af Billighed i Historiefkrivningen, er, at *Vei derved skulde aabnes for allehaande Partiskhed*: en Skröbelighed, hvorom ei alene Aarbögenes Indhold men ogsaa deres Indklædning bærer kun altfor mange Vidnesbyrd. Man har for at helbrede Fremtidens Historie for denne Arvesygdom, anordnet adskillige Midler, der undertiden vare værre end Sygdommen selv; man har nemlig ved Siden af endeel fornuftige Forkrifter opstillet nogle overdrevne, hvilke da ogsaa ere blevne uopfyldte, fordi de enten overgik Menneskets Kræfter, eller dog stred imod dets Natur. Til første Slags regner jeg den alt omhandlede Fordring, at Historiefkriveren skal vise stræng Retsfærdighed uden Billighed, til andet Slags de ovenfor blot nævnedes Forkrifter, *at han skal være uden Følelse, Fædreneland og Religion*. Vi ville dvæle et Öieblik ved disse Love for at see, om de ere enten nödvendige eller tjenlige til at forebygge Partiskhed i Historien. Det vil snart vise sig, at en flygtig Iagttagelse og eenfaldig Opposition ogsaa her har gjort Lovgivningen for stræng. Man behövede ei at skue langt, for at opdage hos mange Historiefkriverere de förgelige Virkninger af ond Lidenskabelighed, af snæverhertet Nationalstolthed, af Fanatisme eller particularistisk Religiösitet. Man harmedes over Sandhedens Krænkelse og vilde afkjære det Onde ved Roden. Men istedetfor at bortlede

de plumrede Bække tilstoppede man den rene Kilde, hvoraf disse förend Blandingen med urene Bestanddele modtog deres klare Ström. Man faae ikke at Dæmningen burde været opført paa det store Mellemrum, som ligger imellem hine *grumsele Canaler*, hvorigjennem den lavere Mennekenatur udgyder sine Uhumskheder, og *Udspringet* af de ædle Drifter, med hvis Navn de frivagtigen adle sig, jeg mener *Fölelse for Sandhed og Ret, Fædrenelandskjærlighed og Religiösitet*. Man frakjendte derfor den fuldkomne Historiekriver disse Egenskaber; og gjorde ham faaledes til en ufuld Mellemting imellem Dyr og Heros, en jordisk Radamantus, der dog aldrig kunde blive andet end Carricatur af den underjordiske Dommer, hvem de Gamle skildrede med saa höie Træk. Men mon denne formeentlige Ophöielse ikke var en sand Nedværdigelse af vor Art? Mig i det mindste forekommer det langt skjønnere at være et oplyst, velvilligt og billigdömmende Menneke end en indbildt, opblæst Halvgud, der fornægter sin Slægt uden dog at kunne, faalænge han holdes af Stövets Baand, blive optaget i de rene Fornuftvæfeners Classe. Og en saadan forfeilet Heros er jo dog en Historiker uden Fölelse, uden Fædreneland og Religion. Hvorfor vil man da foreskrive Mennekene Love, som de ei kunne holde uden at fornægte de ædleste Drifter og Anlæg i deres Natur! Hvad der er unaturligt, har endnu aldrig geraadet Kunsten eller Videnskaben til Fremme og Hæder. Man frygter for Partiskhed; men det er ingen Selvfølge, at den, som föler for sin Slægt, for dens Vee og Vel, som elsker den Kirke hvortil han hörer, endelig skal være uretfærdig eller ukjerlig imod andre Nationer, Lande og Troesbekjen-

delfer. Meget mere veed netop en faadan Historiefkriver fnaarst at fkatte det famme Sindelaug faavel i dets Udfpring fom i dets Virkninger, naar han forefinder det hos fremmede Folkeflag eller Borgere. Hvo anfees efter et haardnakket Slag for de brave Krigeres retfærdigfte og meeft upartiske Dommere? Mon ikke de Tappre af det fjendtlige Parti, mod hvilke de ftrede? Saaledes ogfaa med den retfindige Historiefkriver. Han elsker hos fit Folk og i fin Kirke kun hvad der er Ellkværdigt, Opløftende og Styrkende: forefinder han dette hos Andre, da glædes han ved at tilegne fig det fom Menneskelægtens fælleds Odel. Paa denne Maade leder Fædrenelandskjerlighed til Velvillie imod den hele forædlede Art: og derfor anbefales den med Rette endog af de uegennyttigfte Sædelærere. Lad derfor kun ogfaa Historiens Muse nære denne rene Følelse: langt fra at befmitte hendes Helligdom, vil den endog tilberede hende de udvalgte Offere *). Thi jeg vover den Paaftand: *et Folks Historie kan alene skrives som sig bör af dets egne Börn.* Der gives hos enhver Nation, fom har spillet en Rolle i Verden, eller med andre Ord, fom er fremtraadt characteriftisk i Tiden, noget Eiendommeligt, fom ingen Fremmed tilegner fig, med mindre han i egentlig Forftand er bleven nationaliferet og da er han ei længer at anfee fom Fremmed. Men at dette Eiendommelige bör opbevares i Historien, om denne

---

*) Vi tilraabe derfor enhver Historiker med Claudians Ord:

*Disce, nec externo monitore petendus
Virtutis tibi pulcher amor. Cognata ministret
Laus animos. Aliis Decii reducesque Camilli
Monsiventur: Tu disce tuos.*

ellers skal gjengive et tro Billede af den svundne *Existenz*, kan aldeles ikke omtvivles. Man har længe kaldet dette Præg *Nationalitet*: vi kunde efter et nyligen dannet og dog hardtad allerede af Modegjække latterliggjort tydsk Ord kalde det *Folkedom*. Dette Præg kan nu vistnok ingen Historiekriver give sit Værk, uden han selv med Liv og Sjel tilhører det Folk hvis Billede han tegner, hvoraf følger — at jeg skal erindre dette i Forbigaaende — et stort Fortrin, som Specialhistorien kan rose sig af imod den mægtige, men i sin Almagt dog lamme Dronning, Univerfahistorie. At denne nogenfinde kommer til at holde hvad Navnet lover, kan meget omtvivles; men hvis det engang i en vis Grad lykkes, vil dog stedse Eenhed i Værket og Eiendommelighed i de enkelte Folkeslags Afbildning komme til at fattes. Ligesom Ingen kan tjene to Herrer, saaledes kan heller ikke Nogen tilhøre mere end eet Folk; og tilfulde hører man kun det til, i hvis Midte man fødtes, i hvis Aand man opdroges og i hvis Sprog man lærte at tænke. Naturligviis kan et mangeaarigt Ophold iblandt Fremmede, og et omhyggeligt Studium af deres Charakter, Litteratur, Sæder og Indretninger ogsaa lede til en temmelig rigtig Beskuelse af hine Eiendommeligheder; men at denne dog stedse maa staae tilbage for den i samme Grad dannede Indfødtes, synes Erfaringen noksom at have beviist. Hverken Halicarnasseren Dionys eller Polyb eller Plutarch, i hvor romaniserede de vare, have været istand til at skildre Romernes eiendommelige Aand, være sig i dens Höiheds eller i dens Fornedrelses Dage, saa naturligt og livligt som *Romerne* Livius, Sallustius og Tacitus. Til samme Resultat fører en Sam-

menligning imellem den ellers faa fortræffelige Rapin Thoyras og Hume, eller, for at tage Exempler af Fædrenelandets Historie, imellem Adam fra Bremen og Saxo, imellem Meurfius og Gram, Schlegel og Holberg, Mallet og Suhm. Og endda gives i det danske Folks Historie visse for Folkedömmet betydningsfulde Træk, som vore ypperste Historiekrivere endnu ikke have skjænket tilbørlig Opmærksomhed, ihvorvel de netop derved lettest kunde viist deres Overlegenhed over de udenlandske Granskere. Jeg tænker paa det dobbelte Arvegods fra Fædrene, som man har kaldet *Folkepoesie* og *Almeenviisdom*. Den sidste opliver og krydrer endnu dagligen vor Tale i utallige Ordsprog, Sentenser, Dyds- og Klogskabsregler*); den förfte er (igienem Aarhundreder forplantet ved Sang og Tradition) nu, da den var nær ved sin Undergang, bleven reddet i det fikkre, men tillige kolde Bøgstav**). Den skal bevares der, som et herligt Vidnesbyrd om den poetiske Aand, der oplivede Dannerfolket, endog under Middelalderens Trældom.

---

*) Efterat dette var skrevet, har Pastor Grundtvig i en Afhandling om Ordsprog viist, at disse udgjöre en af Historiens vigtigste Kilder, forsaavidt et Folks Aand, Sprog og Tænkemaade er Sielen i dets Historie. S. Dannevirke 3 Bd. I H. især S. 76. Den Samling af danske Ordsprog, som deri foreslaaes, vil blive mindre fornöden, naar den danske Ordbog fuldendes, hvöri Ordsprogene omhyggeligen samles.

**) Nemlig i udvalgte danske Viser fra Middelalderen. Udgivne efter A. S. Vedel og P. Syv af Abrahamson, Nyerup og Rahbek 5 Dele, 1812.

En följende Historiekriver skal vide til en ægte Nationalhistorie at benytte denne Skat, saavel som Eddas dybere Toner fra den fjernere Oldtid, og overhovedet den hele Rigdom, som to tusende Aars Krig og Erfaring har nedlagt i det danske Tungemaal. Et saadant Sprog kan blive Folkehistoriens fornemste Kilde; men for at yde denne Tjeneste, maa det saaledes kendes og studeres, som Udlændingen sjelden eller aldrig kender det.

Det er da saa langt fra, at Historiekriveren, som Lucian fordrede, skal være *uden Fædreneland*, at meget mere et Lands Historie netop bør skrives af dets egne Sønner. Dog — Lucian meente vel kun "uden Fædrelandskjerlighed," om hvilken jeg nedenfor kommer til at tale.

Hvad dernæst den Fare angaaer, som Historiekriverens *Religiøsitet* skulde medføre, da vedkommer den vistnok nærværende Underfølgelse; thi *uden Religion gives ingen Billighed*. Det højeste, Atheisten kunde, og det med Nød, bringes til, skulde være at udøve, hvad man i daglig Tale kalder Retfærdighed. "Dog — vil man her erindre — det er heller ikke Religion i Almindelighed, men kun *Sektetro* man har ønsket Historiekriveren ophøiet over." Uden her nøiere at udvikle de mange Betydninger, hvori *Sektetro* kan tages, vil jeg blot bemærke, at det dog stedse var det Modfatte af varm Religiøsitet, altsaa en vis Grad af Indifferentisme, som man ved hiint Bud vilde indskærpe. Men hvor lidet denne Tænkemaade fikker imod Partiskhed, det bevise f. Ex. Voltaires og Riegels's historiske Skrifter, som vrømle af skjæve og ufærdige Domme, hvilke for største Delen netop hidrøre fra Forfatterens Ligegyld-

dighed for religiøse Indretninger og Lærebegreber. Kun med en faadan Tænkemaade, for hvilken alt Helligt er fremmed og ubegribeligt, var Hiin iftand at digte om Fenelons Fromhed, at den tilfiddt blev ham til Befvær og maatte vige for Spøg og Latter *); kun derved var Riegels iftand til at kalde den retfindige Bifkop Bagger *en nedrig Hykler* **), fordi han, efter fin Samvittighed og Tidens herskende Begreber om Betingelserne for kirkelig Enighed, fraraadte Christian V. at modtage den flore Colonie Hugenerter her i Danmark. Imod deslige Domme, fom overhovedet imod alskens Partifkhed, anfeer jeg netop ægte oplyft Religiøfitet for at være det bedfte Betyggelfesmiddel; ligefom der overhovedet ei gives nogen total Anskuelſe af Historien uden den religiøse, da Begivenhederne maae fynes ufammenhængende for enhver, fom betragter dem uden Tro paa Gud og et guddommeligt Forfyn. Men fom Historien ei kan opfattes, faa kan den ei heller gjengives uden af et gudfrygtigt Gemyt. Thi hvad andet end Frygt for Gud, kan holde Hiftorieskriveren faft til Sandheden, naar Menneskefrygt, Egennytte eller Forføngelighed afdrager ham derfra? Det høieſte, fom Ærbødighed for nogen menneskelig Domftol (f. Ex. Kritikens), kan drive ham til, er at opfylde den förſte cicero-nianſke Lov ***): *ne quid falſi dicere audeat*: til Lydighed imod den anden Lov: *ne quid veri non audeat* o: ikke at

---

*) Om dette ufande Foregivende jevnf. Hallers Briefe über Einwüſſe wider die Offenbarung, 3 Th. S. 41.

**) I Forføg til Femte Christians Hiftorie, S. 453.

***) *De Orat. L. II. c. 62.*

fortie nogen ham bekjendt vigtig, til Sagen hørende Sandhed, kan ingen Dødelig tvinge ham; thi den, som skulde kunne anklage ham for denne Lovs Overtrædelse, maa være alvidende, maa være istand til at skue ind i Skribentens Hierte og kunne sige hvad han vidste og ikke vidste. Men netop deri bestaaer for en stor Deel Historiekriverens Billighed, at han intet fortier, hverken af det, som geraader hans Yndlinger (om han har saadanne, f. Ex. Landsmænd, Ordensbrødre o. s. v.) til Skam, eller af det, som geraader hans Modstandere, (hvis han kjender deslige) til Ære eller til Undskyldning. Som bekjendt have de jesuitiske Historiekrivere sjelden vovet at opdigte Facta; men deres fordærvelige Kunstgreb bestode dels i at fordreie Kjendsgjernerne, dels i at fortie hvad der til Skam for deres Helte eller til Fordeel for Modpartiet kunde og burde siges. Dette var nu vistnok den groveste Partiskhed; men hvo vilde vel ogsaa udlede den enten af nogen Billigheds- eller Religions-Følelse? Tvertimod er det netop Religiøsitet, som skulde fordrive al Ordens- og Laugsaand, samt bekjæmpe alle Udbrud af en sygelig Nationalstolthed.

Naar denne Følelse træder i Pagt med *sand Fædrelandskjerlighed*, vil den ogsaa bevare Historiekriveren for de Feil, til hvilke mangen ræsonnerende Pragmatiker i de nyere Tider forfaldt, i det han, for ret at vise sig upartisk, baade afholdt sig selv fra al Deeltagelse i Dydens eller Lastens Seier, og ved en kold, Alt jævrende Fremstilling af de Ondes og Godes Bedrifter gjorde det umuligt for Læserne at dømme. Med Hensyn til flige Indifferentister paa den ene Side og til den for Partiskhed faa ofte anklagede Hume paa den anden Side siger

Joh. Müller, at Hume er hans Mand og at han feer heller Hiftoriefkriverne gribe et Parti og erklære fig for en Sag, end at de ved deres Koldfindighed giöre Læferen ligegyldig for Frihed og Slaveri. *)” Og en anden genialsk Kunftdommer, *Fr. Schlegel*, udförer dette Thema faaledes: At Hiftorien skrives partisk, er en almindelig Klage. I den fædyanlige og bogftavelige Betydning burde denne Klage flet ikke kunne finde Sted; faafnart man har hævet fig til Hiftoriens flore Standpunkt. Naar Hiftorieskriveren i fin Fremftilling blot har for Öie en enkelt Stats Fordeel, dette eller hiint Statsöiemed, men ikke de menneskelige Skjæbners og det menneskelige Væfens almindelige Udvikling: faa er han maafkee en finld Advocat, en god Taler, en udmærket Politiker, men ingenlunde en hiftorisk Skribent. Men naar en fanddru Hiftorieskriver vifer os Kjendsgjærningerne, fom fig hör og bör, uforfalkede og med ftræng Samvittighedsfuldhed fom Kjendsgjærninger; naar han for fine Anfyn og Domme, uden hvilke ingen fremftillende Hiftorie lader fig fkrive, oprigtigen fremlægger os de *Rets- og Troes-Grundsætninger*, af hvilke hine Anfyn og Domme flyde: faa kunne vi ikke billigen beklage os over ham, da han felv giver os Midlerne i Hænde til at opdage paa en let Maade, for hvorvidt vi ftemme overæens med ham eller ikke. For Partifkhed fkulde man i det mindfte ikke befkyldte ham, om vi endog ere af anden Mening end han, eller i det mindfte har dette da ikke længere en faa flem Betydning. Overhovedet turde det i

---

*) S. Briefe eines jungen Gelehrten an feinen Freund 1802. S. 129.

Historien, som i Livet ofte være en større Roes at have valgt og grebet det rette Parti, end stedse at være bleven neutral og ligegyldig*)." Naturligviis beroer Alt her paa *at gribe det rette Parti*; og da dette maa overlades til Historieskriverens egen Indfigt og Følelse, saa kan han vistnok let misbruge denne Tilladelse; og det Værk, hvoraf vi have laant ovenstaaende Ord, tiener selv til Beviis paa, hvor let en talentfuld Forfatter kan, uden at vide eller tilstaae sig det, fordreie Kjendsgjærningerne efter de *Rets- og Troesgrundsætninger*, han har forefat sig at forfægte. Som bekjendt, følger *Schlegel*, den østerrigke Politik og den catholiske Troes varme Talsmand, i disse Forelæsninger over den nyere Historie at vise, hvorlunde hele det nyere Europas Ulykke stedse reiste sig fra Frankerig, imedens alt dets Held kom fra Østerrig; men hvad Kirkens Forbedring, det derved fremkomne Skisma og Protestanternes Undertrykkelse i de østerrigke Stater angaaer, da bedømmer han vel Reformationen mildere, end man af en Apostat kunde vente, men han lader den dog ingenlunde vederfares Ret; og hvor kunde han det, naar Carl den Femte, dens ivrige Modstander, skulde fremtræde i en saadan overmenneskelig Glorie, som den der omgiver ham her i en ægte Transfiguration**).

Vil Nogen benytte dette Exempel paa Partiskhed til en Instanz imod vor Thesis, da svare vi, at *Schlegel* kunde, uden

---

*) Ueber die neuere Geschichte. Vorlesungen von Fr. Schlegel 1811. S. 7.

***) See 13de og 14de Forelæsning.

aabenbar at vedkjende sig sine Grundfætninger i Tro og Politik, meget vel have opfattet og fremfillet Kjendsgjerningerne til Fordeel for den katholke Kirke og det öfterrigke Hof. Han vilde derved ikke have feilet mindre i sine Slutninger; men rimeligviis vilde det i faa Fald have været vanskeligere for Læseren at opdage hans Partiskhed, og vogte sig for Deeltagelse i dens Domme. Vi elske derfor Oprigtighed ogsaa hos den partiske Historiekriver; og i de mange Tilfælde, hvor en Saadan som ærlig Mand og som troende Medlem af en vis Kirke, ei kan andet end tage Parti, er det stedse til Fordeel for den historiske Sandhed, at han paa en eller anden Maade aabenhjertet fremlægger sine Grundfætninger. Læseren veed da, *naar, hvor og hvorfor* han skal være paa sin Post.

Men at ikke alle de Kunstdommere, som have tilladt Fortællerne at tage Deel i sin Fortælling, selv mishrugte denne Tilladelse, naar de gjorde Brug deraf, beviser *Joh. Müller*, som skrev sit Fædrenelands Historie med varm Deeltagelse, men tillige med Ærbødighed for Sandhed og Ret. Hvis han derfor dvæler med Glæde og Beundring ved Schweizernes store Bedrifter og de mageløse Hædersdage i Republikkens Ungdom: saa forbigaaer han heller ikke de Beviser paa Undertrykkelse og Skjændfel, som ogsaa forekomme i dette Folks Aarbøger. Tvertimod plejer han endog, ligesom for at skræmme Efterlægten, ved sig Leilighed at tilføie en alvorlig Betragtning eller faderlig Formaning. Saaledes; efterat have skildret Felix Hammerleins Liv, Charakter og Martyrdöd*), ender han med de vægtige

---

*) Schweiz Gesch. 4ter Theil. S. 278-291.

Ord: "Skjønne ere Dagene ved Morgarten, ved Laupen, ved Sembach, ved Murten; mange ere udi Schweizernes Aarbøger de skjønne Dage i Fred og Krig; men det vide Schweiz, det vide hver Fyrste og hvert Folk, at een enefte retfærdig Mands Undertrykkelse er en Plet i alle Historiebøger." Johannes Müller befad i høi Grad baade *Fædrelandskjerlighed* og *Religion*; (selv hvad man har kaldet *Sektetro*; thi han var en ærlig Protestant) men han befad tillige *Billighed*, og denne Dyd, i Forening med de øvrige, gjorde ham til en upartisk Historieskriver. Selv har han tilegnet sig dette Navn i Anledning af nogle nationalstolte Landsmænds Klage, hvilke i hans Fortælling havde ventet en forfængelig, utidig skaanfom og mod andre Folk uretfærdig Fædrelandskjerlighed*). Med Rette kunde han kalde sig upartisk, han som forvarede Pave Pius VI., og blev endda lige god Protestant; som paatalte det tydske Riges gamle Rettigheder (i der Fürstenbund), skjönt dette Rige tilforn havde haardt trykket den Fristat, hvis odelbaarne Søn han med Stolthed kaldte sig.

Ofte skeer det rigtig nok, at den billige Historieskriver bliver partisk for en eller anden Yndlingshelt, hvis Feil han faameget bedre kan være bekjendt at undskylde, da han i Almindelighed bedømmer Menneskene med Skaanfel og Maadehold. Et mærkeligt Exempel herpaa have vi i den ovennævnte vakre Tydske, v. Dohm. Denne oplyste Statsmand har i den 4de Deel af sine Denkwürdigkeiten skildret sin gamle Herre,

---

*) See Fortalen til 3ter Theil.

Kong Frederik II. af Preussen, med en overalt fremtrædende Forkjerlighed og Partiskhed; men dog saaledes at den historiske Sandhed derved ei lider mindste Tab. Sagen var, at hvor høit v. Dohm end elskede sin afdøde Velynder, saa elskede han Sandheden ei mindre. Kiendsgjernerne ere derfor fremstillede i deres Heelhed og Reenhed; enhver Læser, hvis Følelse ikke er bestukken ved personlige Hensyn, ved Taknemmelighed o. f. v. vil altfaa kunne fælde en rigtig Dom, selv da naar Historieskriveren farer vild. Der gives neppe nogen Feil i Frederik II. dens Regjering, for hvilken jo v. Dohm har en Undskyldning paa rede Haand. Ofte er denne dog faa utilfrækkelig, at man undres over, hvorledes den ellers faa fundt dømmende Biograph kunde lade den giælde. Saaledes er det en gammel Anke imod hans Helt, at han optog altfor mange Frankmænd i det Berliner Academie, og derimod tilfidefatte Tydskerne. Dohm anseer denne Bebreidelse for afviist ved den Bemærkning, at naar man regner Schweitzerne med, var der dog lige faa mange Tydkere som Frankmænd i Academiet; ret som om det var nok, naar Landets Börn fik det Halve af Landets Brød.

Af disse Oplysninger vil det være klart, at en vis Partiskhed vel kan være forenet med Billighed, men tillige at *den Partiskhed, som vansker Historien* og derfor aldrig bør taales, *ingenlunde hviler paa Billighedsprincipet*, men tværtimod strider aldeles imod samme. Den Partiske kan vel sammenblandes med den Billige, saalænge han taler sin Yndlings Sag: (dog vil den skarpsynede Dommer allerede her kunne adskille dem); men bliver Talem om Vederparten, saa træder

Hiins Ubillighed tydeligen frem. *Eusebii* Partiskhed for *Constantin den Store*, og *Zosimi* for hans Medbeiler *Licin*, vilde ei undgaae noget kritisk Öie, om end Hiin aldrig havde omtalt *den hedenske Keiser*, og Denne aldrig *den christne*; men nu da de begge have fværtet deres Vederpart, falder deres Partiskhed og Ubillighed Enhver i Öinene. Hvor forfkiellig er den billige Historikers Fremgangsmaade, om han end har sine Yndlingshelte! Lader os blive ved det nysanföerte Exempel, og see, hvorledes v. Dohm stedse taler med Retfærdighed og Maaehold om *Maria Theresia*, *Joseph II.* og de övrige Modstandere af hans *Frederik den Enefte*.

Endnu maa jeg korteligen omtale en Fordring, som man ofte har gjort til Historieskriveren, ogfaa i den Henfigt at forebygge Partiskhed, nemlig *at han aldeles ikke maatte döme*, men skulde alene fortælle hvad skeet var, overladende al Dom til Læseren. Disse Kunstdommere maatte naturligviis i *Tacitus's* Maneer see en Udartning af det gode historiske Foredrag, og tiltræde *Samuel Johnsons* Mening: "at hans Værk mere ligner Anmærkninger over en Historie, end er selv en Historie." Iblandt os har Hr. Professor *Joh. Boye* nyligen tiltraadt denne Dom*), dog med nogen Indskrænkning. Og Indskrænkning var vistnok her nödvendig; thi saa afgjort som det er, at Historieskriveren ei skal moralisere eller overhovedet docere i eget Navn, at han tvertimod omhyggeligen skal skjule sin Subjectivitet for ei at forstyrre det Fortidens Drama, han

---

*) Om Historieskrivning. Kbhvn. 1815. S. 118.

Æid. Sel. hist. og philosoph. Skr. I Deel 1821.

fremftiller, ved en moderne, det uvedkommende Perfon: faa lader fig dog paa den anden Side, fom *Schlegel* ovenfor fagde, ingen fremftillende Hiftorie tænke, uden at Forfatterens Anfynd og Domme deri blive kjendelige. Det er en fmuk Lignelfe, hvormed *Lucian* har udtrykt den Objectivitet i Fremftilling, fom Hiftorieskriveren bör fræbe efter, idet han fordrer, at dennes Sjel ſkal være fom et klart Speil, der trolig gjengiver Skikkelferne, faaledes fom de affpeile fig deri, uden at lægge noget til af fit Eget. Men denne Lignelfe tilkjendegiver ingenlunde hele Hiftorieskriverens og endnn mindre Hiftoriegrankere-rens Dont. Det er langt fra, at denne gaaer faa let fra Haanden, eller at Objectivitet faa let opnaaes, fom man ifølge Lignelfen ſkulde formode. Den fyvundne Tid med alle dens Forhold og Gefalter fremftiller fig aldrig heel og holden i eet Nu for Hiftorieskriverens Sjel, faaledes fom Gjenftanden for Speilet; den maa möifommeligent fammenfættes af utallige fmaa Ledemod og Brudftykker, hvori den har opløft fig. Saaledes fyömmende paa Evighedens uoverfeelige Hav, ret fom *disjecta membra temporis*, frembyder Hiftoriens Beftranddele fig for det forfkende Öie. De maae nu famles, jevnföres, paffes ind i hinanden, for atter at kunne udgjöre et skjönt, fammenhængende, organifk Heelt. Hertil udfordres megen Skjönfhed, Övelse og Smag (hiftorifk Tact). Nu er det vel faa, at Hiftorieskriveren ei ſkal forftyrre Tilkuernes Glæde under Betragtningen af det herlige og ligefom gjenfödte Legeme, ved paa ny at anatomere det for deres Öine, idet han gjör opmærkfom paa den foregaaende Synthefis; men han ſkal dog være oprigtig, altfaa ikke fordölge, hvad der i hans Compofition er ud-

fört efter Gisning og Probabilitet, hvad derimod efter en afgjort Vished. Han er jo dog kun en Restaurator af Oldtids-Grupper; altsaa maa han og underkafe sig samme Regler, som man foreskriver de Kunstnere, der restaurere den plastiske Kunsts antiqve Værker. Undertiden er det vist, til hvilken Torso et Hoved, en Arm, et Been hörer, undertiden er det tvivlsomt. I sidste Tilfælde vogter den moderne Kunstner sig vel for at dölge Sammenfældningen; (den antydes jo endog paa gode Afbildninger, som man gör deraf). Men er det en heel Gruppe, f. Ex. en Niobe med hendes Börn, som skal restaureres, da foröges Vanskeligheden ved Personernes og de afstödte Lemmers Mængde. Alligevel er denne Opgave ubetydelig imod den, Historieskriveren har at löse, naar han skal ligesom fra Gravene gjenkalde til Live de mange tusende Mennesker, hvis Bedrifter skulle fortælles, og hvis Charakterer skulle tegnes til Indlemmelse i Historiens forskjellige Gallerier. Da nogle af disse have den Indskrift: *Til velsignet Ihukommelse*; andre: *Til evig Skjendsel*; saa kan den samvittighedsfulde Historieskriver, hvem det blev givet at anvise enhver sin Plads, ei undlade at gjøre Regnskab for, hvi han har malet nogle Portrætter med lysere, andre med mørkere Farver.

Altsaa bör det da, som den gamle Anders Sörensen Vedel siger, "vær en Historieskriver frit for at sætte og affige undertiden sin Dom og Mening udi Historien. Thi efterdi han bör at være forstandig og forfaren, og han sidder som en Danemand saa godt som udi Dommers Sted, hvo kan da med Rette formene ham, at han med god Lempe lover og priser det, som han finder udi Grunden og i Sandhed at være vel og

ret gjort, og lafter og straffer det, som han finder ilde og uret at være gjort; at Læseren deraf formaner og paamindes hver efter sin Stat og Alder, at efterfølge det Gode, og flye det Onde, som tilbørligt er*).

Men skal Historiekriveren sidde i Dommers Sted, da er der især tvende Feil, han har at vogte sig for, den ene: *at dømme ubilligt*, den anden: *at dømme i Utide*. Da den sidste ei egentlig vedkommer os paa dette Sted, vil jeg blot derom i Forbigaaende erindre, at foruden den gamle Forkrift, som man rigtigheden har givet med Henfyn til Historiekriverens directe Domme, at de bør være korte, anbragte paa passende Steder, saasom ved Enden af en Epifode eller af en heel fuldendt Fortælling: kunde man med Henfyn til de indirecte Domme, d. e. de veiledende Vink, som Historiens egne Personer saa ofte give Læseren, sammenligne Historiekriveren med Choret i den gamle Tragoedie. Professor *Boye* har gjort opmærksom paa**), hvor daarligt den Theaterdigter handlede, der vilde blande sin Person med Skuespillerens, og som Digter træde selv frem paa Theatret midt i Spillet; men naar han tilføier: "De Gamles Chor paa Theatret befandt sig der i langt andet Öiemed. Det var en Samling af nærværende og samtidige Personer, der, som Saadanne, toge Deel i de handlende Personers Vel og Vee:" saa maa jeg erindre, at Choret i mange gamle

---

*) Om den danske Krönike at beskrive. Udgivet af Prof. R. Nyerup 1787.

**) Om Historieskrivning S. 75.

Tragedier aabenbar er Digterens Organ, igjennem hvilket han fom en ufyndig Person meddeler Raad og Tröst, veier begge Parters Grunde, og derefter affiger en retfærdig Døm, hvorfor ogsaa Horaz foreskriver, at Choret skal vise sig fom de Retkafnes Ven, styre de Hæftige, elske de Sagtmodige, prise Tarvelighed, den gavnlige Retfærdighed, Lovene og den dybe Fred, endelig og bede Guderne, at Lykken maa vende tilbage til de Ulykkelige, men vige fra de Stolte*). Den nyere Digter, fom mangler dette Middel til at mægle imellem den haarde Skjæbne og det fölende Mennekehjerte, har maattet udfinde andre Maader, hvorpaa Frygten kan oplöses i Medlidenhed og Fortvivlelsen afvendes ved Haab, Tröst og Resignation: om den tragiske Kunst derved har vundet eller tabt, tör jeg ikke afgjøre; men vist er det, at den historiske Kunstner gör vél i at beholde Choret, d. e. igjennem handlende Personer stundum at meddele Læerne veiledende Vink, Advarsler, Paamindelser og Domme. Saaledes kunde, for at give Exempel paa sidste Slags, Flaffen i den ovenanföerte Fortælling, afholde sig fra i eget Navn at tilföie en Frikiendelsesdom over Fyrst Kautz. Fyrsten var nok fom frikjendt ved det Vidnesbyrd, Keiserinden i sin Fortælling havde aflagt om hans tvungne Deeltagelse i den slette Handel. Derimod maatte han i egen Person tilföie et Par Ord, for at bevidne Keiserindens Troværdighed i Alt, hvad hun havde sagt om sig selv: han havde her intet andet Vidne ved Haanden.

---

*) *Ars poetica* v. 196-201.

III.

Endelig have Mange yttret Frygt for at *Historien vilde ved at hylde Billighedsprincipet tabe noget af sin Agtelse* og ifær det frygtelige Udfeende, som den har i de Ondes Öine, og som den behöver, ret ligesom Furierne deres Slangehaar, for at skrænne Voldsmænd og Bedragere. Ifölge Tacitus er det et af Historiens Hverv, at Menneskene skulle ved Frygt for Efterflægten og for Vanrygte afholdes fra flette Ord og Handlinger*). Paa Grund deraf berömmede man stedse, og med Föie, de skarpsynede og frimodige Historiekrivere, som vidste nu at drage Masken af Hyklere, der, imedens han levede, blændede Mængden ved sin Skinhellighed, nu at skildre Tyrannernes Grumhed og Bedragernes List med saadanne Farver, at Enhver bortskræmmedes fra deres Fodspor. Man har i denne Henseende meget passende sammenlignet Historiekriverne med de Dommere, som hos de gamle Ægyptere holdt Ret over de Afdöde, og afgjorde hvad Jordefærd og Efternæle de skulde have, hæderligt eller vanærende, efter som de ved deres Tænke- og Handlemaade det havde fortjent. Frygtelig var denne Ret for Ægypterne; ei mindre er Historiens Domstoel det endnu for Alle, som ere den underlagte. Sikkert er manges Overmodig alene derved bleven afholdt fra Udaad, hvortil Egennytte eller Ærgjerrighed drev ham; og hvis endnu

---

*) *Præcipuum munus annalium veor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit.*
Annal. L. III cap. 65.

dagligen hos Andre Öieblikkets forfængelige Lyft og Trodsen feirer over Henfyn til Efterverdenens Dom: da oplader Nemesis snart sin höie Röft, hvilken Smigrernes hæfe Bifaldsraab ei kan overdöve. Lykkes det for en Tid at neddyffe og skjule en skjændig Bedrift, röbes den dog vist om nogen Tid, og da kaste Efterkommerne sig med desto större Harmen derover; thi, som Plinius siger, *incitantur homines ad agnoscenda quæ differuntur*. Med disse Ord slutter han et Brev (det 27de i 9de Bog), hvilket jeg vil anföre heelt, da det baade er kort og meget vel betegner hans Tanker om *Historiens Alvor*, hvorom her tales. "Hvor stor Historiens Magt, Værdighed, Majeftæt, ja dens guddommelige Höihed er, det har jeg erfaret faavel ellers mange Gange, som ogsaa for nylig. Een havde oplæst en meget sanddru Bog og udfat en Deel af samme til en anden Dag; hvorpaa en vis Mands Venner kom til ham tiggende og bedende, at han ei vilde oplæse Resten. Saameget skammer man sig ved at höre hvad *de* have gjort, som ikke blues ved at gjöre, hvad man skammer sig ved at höre. Forelæseren gjorde hvad man bad ham om; thi Retfindighed tillod det. Men Bogen vedbliver ligesom Daaden selv, og den skal vedblive og stedse læses, endog faa meget mere, fordi den ikke strax blev læst. Thi Menneskene tilskyndes at efterforske det, som udfættes*)."

Saadan er Historiens imponerende Værdighed; og Ingen, som kjender Menneskenes Natur og Vilkaar, Ingen, som har

---

*) C. Plinii Epistol. Edit. Gesneri pag. 357.

været Vidne til Dydens svare Kamp mod Lastens mægtige Tilhængere, Ingen, hvis Hjerte slaaer varmt for den lidende Mennekhed, og hvis Forstand har overveiet Midlerne til at fikkre de Svage imod Voldsmændenes Undertrykkelser, kan ønske, at Historiens Tribunal skulde beröves det mindste af den Ærværdighed, som hidindtil har omgivet samme, og hvorved det har udövet en saa gavnlig Indflydelse paa de flettere Mennekker, hvilke kun ved Frygt holdes i Ave. Men mon det taber sin Ærværdighed derved, at Billigheden staaer ved dets venstre Side, imedens Retfærdighed throner ved dets Höire? Ingenlunde! Meget mere vil det ogsaa her findes bekræftet, at Historieskriveren først da opfylder sit Kald, naar han gaaer frem med Sindighed og Mennekkekjerlighed, disse Billighedens uadskillige Ledfagerinder.

Jo flörre Raadighed og Anfeelse der indrömmes en Dommer, desto mere Viisdom og Sindighed pleier man at fordre af ham; thi uden disse Dyder vilde hans Myndighed udarte til Vilkaarlighed, og hans Domstoel vel blive frygtet, men tillige foragtet og afkyet. Saaledes ogsaa med den Ret, som Historien holder over Levende og Döde. Skal den bevare sin Agtelse, da maa den forene Billighed og Skaanfel med Retfærdighed og Strænghed. Den maa skjelne Feil fra Forseelser og Forseelser fra Forbrydelse. Ellers vilde den blive en Skræk ei alene for de Onde, men ogsaa for de bedre Mennekker. Disfes Dyder bör ikke forties eller nedfættes, fordi enkelte Feil og Skröbeligheder klæbede ved dem. Hvorledes gik det ellers med Tacitus's ene Forkrift: *ne virtutes sileantur?*

Men da den Uretfærdighed, som adskillige Historiekrivere have udövet, idet de tilfidefatte al Billighed i deres Domme, deler sig i tvende Slags efter de tvende Hovedclaffer af menneskelige Charakterer, faa ville vi færskilt tale om hver for sig. Thi ikke alene paa ædle Mennesker kan Historiekrivaren forgribe sig, men ogsaa de Onde og Lastefulde kan han — faa sandt det gamle Ordsprog om de Ondes Fyrste ikke lyver — straffe altfor haardt.

a. Det er da, som mig synes, den fletteste Brug, en Historiekriver kan gjøre af sin Menneskekundskab og Skarpsindighed, naar han anvender den til allevegne at formode og efterforske flette Bevæggrunde til Menneskenes store og gavnlige Handlinger. Plutarch har allerede ivret derimod (*De malig-nitate Herodoti, cap. VI. Vid. Opera moralia. Edid. Wyttenbach, Tom. IV. pag. 436*); men desværre har han i den selv-samme Afhandling gjort sig skyldig i denne Feil ved at tillægge Herodot Vildfarelser og flette Henfigter, for hvilke han er aldeles fri. Maaskee har man derfor agtet faa lidet paa hans Advarsel. Men i sig selv er det dog ikke rimeligt, at der voxer gode Frugter paa et raadent Træ; og Historiens færegne Kald giver ingen Ret eller Anledning til at afvige fra Retslærernes Axiom: *Quilibet habetur bonus, donec contrarium probatur*. Vi vide meget vel, hvad slige mistænksomme Menneskegranskere anføre til deres Undskyldning. Maaskee vare ogsaa de engang ei alene godtroende, men endog lettroende. De bleve faa ofte bedragne af Personer, der skjulte deres egennyttige eller ærgjerrige Henfigter, ja endog adlede dem under Ædelmodighe-dens og Patriotismens prægtige Navne. De ville ikke oftere

bedrages; og Erfaringen har lært dem, at mange Mennesker tilkynedes endog til deres gode Handlinger, enten af Egennytte, eller af Forfængelighed; og hvad der endnu maatte mangle dem felv i Erfarenhed til en sikker Induction, det laane de af andre store Menneskekjenderes Forraad. De have læst Helvetius's vittige Skrifter*). De have raadført sig med en Rochefoucauld, en Chesterfield, en St. Simon o. s. fl. Disse Hofmænds Vidnesbyrd kjende vi Alle. Det eneste Thema, hvorom den Førstnævntes bekjendte Maximes dreie sig, er, som allerede Voltaire har anmærket**), *que l'amour propre est le mobile de tout*. Dette indskjærper han under utallige Variationer, samtlig lidet trøstende for Menneskevennen. Snart forsikrer han os: "Egennytten taler alle Slags Sprog, og spiller alle Roller, selv den Uegennyttiges"***). (Schiller har i sin Don Carlos ladet Philip II. ifølge denne Maxime mistænke Marquis Pofas rene Enthufiasme for at være iligemaade Egennyttens Sprog, nemlig en aldeles ny Maade at smigre Tyrannen paa, ved at tiltale ham med den djerveste Frimodighed). Snart lærer han os (uro 410): "at Forfængeligheden, om den ikke aldeles kuldkafter alle Dyder, i det mindste ryfter dem alle." Snart tilhviſker han os, i det vi med Glæde og Beun-

---

*) Som bekjendt, gaaer hans Hensigt i begge hans Hovedværker *de l'esprit* og *de l'homme* ud paa at forklare alle Menneskenes store Handlinger af Egennytte, og saaledes benægte Dydens Tilværelse paa Jorden.

**) *Siecle de Louis XIV. Tom. II pag. 401. Amsterd. 1774.*

***) *Maximes* nro 39.

dring betragte Höimodighedens Offere og Sandhedens Martyrer: "at Dyden ei vilde gaae faa langt, derfom Forfængeligheden ikke gjorde den Selvkab." Lignende Grundfætninger finde vi hos den fine Verdensmand, Lord Chesterfield. Ham forekom derfor den gamle republicanke Tænkemaade, som Englænderne ellers skatte efter Fortjeneste, at være Daarkab, og den Beundring, som almindeligen ydes Oldtidens Heroer, at grunde sig paa Fordomme. Saaledes skriver han herom til sin Søn i de navnkundige Breve: "Vi blive ved vor Opdragelse faa stærkt indtagne af Fordomme, at ligesom de Gamle forgudede deres Helte, saaledes forgude vi deres Narre, blandt hvilke jeg, med al tilbørlig Agtelse for Oldtiden være det sagt, fætter Leonidas og Curtius som to af de fornemste." I samme Aand og med samme Ufølsomhed for den ædleste Enthufiasme har en anonym Tydsker for nogle Aar siden fremstillet Tarquin den Stoltes Fordrivelse ved Brutus, som en ganske almindelig egennyttig Handling, uden al moralsk Fortjeneste*). Brutus levede, virkede og leed for sit Fædreneland: Leonidas og Curtius styrtede sig i Döden for deres. Begge Dele skal efter Klogskabens nye Lære være forfængeligt eller dumt. Det er da vanskeligt at sige, hvad den sande Patriot i disse Herrers Republik har at give, siden han hverken maa *leve* eller *döe* for sit Land: jeg vilde raade ham snarest muligt at forlade flige utaknemmelige Medborgere, og opföge sig et nyt Fædreland, hvor man endnu troer paa menneskelig Storhed og uegennyttig

---

*) Han er gjendrevet i Archenholtz's Minerva.

Dyd. Thi hvor man udleder den störste Selvoffrelse af Ærefyge, og den renefte Enthufiasme af en forvirret Hjerne, der gjør Dyden bedft i at drage udi Landflygtighed.

Slet faa oprörende Yttringer findes vel ikke hos den fine Menneskekjender og Portrætmaler, Hertugen af St. Simon; dog blev ogsaa han, fordi han studerede Mennesket ved et fordærvet Hof, bragt til at omtvivle, og i Gjerningen benægte Reenheden af menneskelig Dyd. Han vifte dette værft ved at nedværdige den hardtad englerene Fenelons Ydmyghed og hele apoftoliske Charakteer, ved at udlede alle hans store Dyder af en fin Ærgjerrighed, og faaledes nedfætte ham til en Hverdags-Helgen, der bar fin Maske faa godt fom alle andre, kun finere malet. Ædlere var altsaa ikke den Mand, fom Hofmændene sagde at de maatte flye, paa det de ikke skulde smittes af hans Fromhed: förre var ikke den Bifkop, for hvem felv Hertug-Regenten, et af de laftefuldefte Mennesker paa Jorden, bar Höiagtelse fom for en höiere Aand i jordisk Skikkelse*)?

Den Plads, Fenelon indtager blandt den nyere Tids Geiftlige, den beklæder Henrik IV blandt Kongerne, enddog han ikke hævede fig til samme moralske Höide fom Fenelon. Heller ikke denne Ædling har undgaaet Skumlernes Forhaa-

---

*) See *Portrait historique du celebre Fenelon* i *Memoires du Duc de St. Simon*. Tom. II p. 229. Og jävnför dermed *Histoire de Fenelon composé sur les manuscrits originaux par M. L. F. Bausser*. Tom III. pag. 349 sequ. Paris 1808.

nelse. Ifær har den, ogsaa ved sine Domme over Danmark, berygtede Schummel i en egen Afhandling under Titel: Schlimme mitunter gar schwarze Seite Heinrichs IV, indrykket i Berlinisches Magazin der Künste und Wissenschaften 1ter Jahrgang 5tes Stück, bestræbt sig for at skildre denne Helt,

Qui fut de ses sujets le vainqueur et le pere *), som en almindelig Erobrer og en feilfuld Konge, i hvis Charakter Pletterne vare faa mange og Skyggen faa fort, at selv de lyse Sider deraf fordunkledes. Forholdt dette sig faa, da havde ei alene Voltaire i det nysanföorte Vers, men hele Franckerig löiet ved at kalde ham Fædrenelandets Fader. Men Schummels Sophismer bleve snart gjendrevne, og Sandheden stadfæstet i sin Ret af vor lærde Landsmand, den beröimte Historiker, Christiani **).

Det nyeste og maakee tillige det skammeligste Exempel, som Hayes paa sig uædel Lyft til at nedfætte store Mænds Fortjener, har Kotzebue givet i hans Tydsklands Historie, hvori Carl den Store, Otto den Store og hvilke herlige Charakterer den tydske Middelalder forresten frembyder, nedværdiges ved den elendige Maalestok, hvorefter deres Bedrifter prøves.

Vort Forehavende medfører ikke, at vi skulle gjøre Regnskab for de forskjellige Grunde, der have tilskyndet Mænd med Kundkaber til faadan Uretfærdighed. Foruden den alle-

*) *La Henriade* I, 6.

**) Hans Apologie for Henrik IV. findes i V. A. Heinzes Kielisches Magazin für die Geschichte &c. Iter Band 1783.

rede angivne, hvilken vistnok forledte de fleste, kunde man tænke paa Paradoxfyge, egen Fordærvelse og den gustne Avind. Ligesom det fortröd den atheniensiske Borger at höre Aristides ideligen kaldes den Retfærdige, og han ene derfor önskede ham ved Ostracismen forviist: faaledes har det samme vel ofte været Tilfældet med overmodige og letfindige Historie-
 skrivere. Men hvad der end drev dem, maatte de dog selv tilstaae at de ikke udviste *Billighed*. De gjorde ei heller For-
 dring derpaa; men pukkede meget mere paa den strænge Ret-
 færdighed, hvis Sværd de foregave at före, i det de övede den störste Uret. Alene heraf er det klart, at det ingenlunde er ligegyldigt, om man i Theorien indskjærper Historiekrive-
 ren Retfærdighed alene, eller denne Pligt i Forening med Billighed.

b. Ligesom Billighed formener os at nedfætte Dydens Værd og at fortie ædle Handlinger af dem, vi ikke ynde, faaledes forbyder den ogsaa *at overdrive de Feil, som findes hos Menneskene, og at fælde Dommen derover med hævn-
 gjerrigt Sind og triumpherende Mine*. Dette strider aldeles baade imod Historiens Bestemmelse og Sædelærens Bud. Om det sidste behöver jeg ikke her at tale; om det förste vil jeg blot bemærke, at, i hvor mange didactiske Öiemed man end har tillagt Historien, fordi man i Almindelighed sammenblan-
 der en Tings Anvendelse og Brug med dens Bestemmelse (egent-
 ligen skal Historien blot fremstille den svundne Tid med dens Bedrifter, i et tro Billede): faa har dog Ingen endnu villet see den anvendt til at vække eller nære Had, Misundelse og andre stygge Lidenskaber. Det höieste, Tacitus fordrede, var,

fom vi have hört, at den skal vække Frygt for flette Ord og Handlinger. Dette har den da tilfældes med Tragoedien; og naar den skrives fom fig bör, bevirker den altid dette, endog uden at lægge an derpaa. Men dens fimple, fanddrue Fortælling bevirker tillige, juft ligefom den kunstfulde Fremstilling paa Coturnen, at vi mere ynke end hade de Onde, fordi vi erfare, at Grunden til Menneskenes Feil og Forbrydelfer langt oftere ligger i Uvidenhed eller Svaghed, end i forfættelig Ondskab og Forhærdelfe. Dette tilftaae endog de Menneskekjendere, fom ellers dømme faa ugunftigen om den menneskelige Natur, ifær om dens forædlede Individuer. Naar derfor en Hiftorieskriver maler mig Menneskene fom Djevle, ftedfe fremdragende Skyggefiden i Forgrunden, og tilbagetrængende eller bedækkende de lyfende Partier: da figer jeg med Digteren:

Quodcunque ostendis mihi sic, incredulus odi.

I hvor unaturlig hos Mennesket denne Feil fynes at være, have dog flere Skribenter gjort fig skyldige deri, endkjönt i forfkjellige Grader. Sjelden gik Nogen faa vidt i Mifanthropie, at han fom J. J. Rousseau erklærede Menneskene i Almindelighed for onde og kun Mennesket (d. e. det idealfke, ingenfteds tilværende Menneske) for godt. Sædvanligen havde man vilfe Yndlinge, fom man önskede ydermere at forherlige ved dybt at nedtrykke deres Contraft: juft ligefom Romanfkriverne af Laugget ikke gjerne tegne en Engel uden en Djevel ved Siden. Saaledes fandt Archenholtz i England lutter Kraft og Viisdom, idel Patriotisme og Retfindighed, imedens han i Italien ei flödt paa andet end Betlere, Rövere og Bedragere. Saaledes vidfte vor Landsmand Riegels at undskyldte alle Feil hos Kong

Frederik IV, imedens han hos Kongerne Christian V og Christian VI ei kunde öine andet end Feilgreb, Misbrug og Overtrædelfer — en Dom, som han udtrakke til næsten alle de flore Mænd, som levede under dem, og de Indretninger, som gjordes under deres Regjering. Derfor vil rimeligviis ogsaa Efterverdenen, naar hans Skrifter ere fortærede af Tidens Tand, alene kjende ham under det Navn, hvorunder en Theopompus og Timæus ere blevne os bekjendte, nemlig som *historiske Bagvaskere* *). Da Riegels faa overflödigen frembyder Beviser paa begge de Misbrug, jeg her omhandler, nemlig egenmægtig Forögelse eller Overdrivelse af de virkelige Feil og dumdriftig Frækhed i at udfige Dommen derover, faa vil jeg denne Gang imod Sædvane (thi jeg figer ellers med Cicero: *in tali re extera potius quam domestica exempla affero*) tage Exempel af denne vor Landsmand. Jeg behöver ei at söge længe. Begyndelsen af hans *Forsög til Femte Christians Historie* er strax et karakteristisk Sted. Den lyder saaledes: "Efterverdenen fremkalder som en klarseende og upartisk Dommer Dannemarks og Norges Konge, Femte Christian, for sin

---

*) Af C. Nepos kaldes de i Alcibiad. cap. XI. *maledicentissimi*. Lucian gjør Theopomp den Bebreidelse, at han dadler mere end han fortæller, og Plutarch, Polybius og Diodorus Siculus paaftaae det samme om Timæus. At den Sidste forresten var bedre Philosoph end Historieskriver, seer man af den Agtelse, Plato hans Discipel viser ham; men om hans Lærdom og Veltalenhed fælder Cicero en saare fordeelig Dom. *De Oratore L. II cap. 14.*

Domstoel; fordrer af ham Regnskab for Brugen af tredive Aars Enevælde, lover ham Lösladelse fra sit Ansvar, naar han med gode Idrætter og Gjerninger kan bevise, at have ledet sine Underfaatter Forædelse og Lykfalighed i Möde, faa at intet Formaal var ham kjerere, end i alt at kunne med Kongeværdigheden forene det Store, at handle som Folkets Fader, Raadgiver og Ven." — "Vigtige ere Spørgsmaalene, som Regenterne maae uden Selvbedrag kunne bevare for deres faa fielden vaagen (vaagne) Samvittighed, inden denne tör love dem en glad Evighed. Hvorledes hævdede du, o Christian! Stændernes Ligevægt? Sörgede du alvorligen for almindelig Oplysnings, borgerlig Friheds og Forfinelses Fremme, for Retfærdigheds Haandhævelse, for Velstands Udbredelse? Fremkaldte og lönnede du sande Fortienester? Ruttede du med Underfaatternes Formue? Taalte du, at mægtige Familier, understöttede af din blinde Yndest, udfugede og mishandlede Underfaatterne? Förte du Krige for at afvende Vold, for at tryggiöre Freden, for uforstyrret at bruge og föröge dennes lykfaliggörrende Frugter? Var dit Kongeliv opoffret til Arbeidsomhed og kongeværdige Sorger? Eller bortödslede og henflanede du det i Smigernes (Smigrernes) giftige Taage, i Örkeslöshedens og Vellysternes bedaarende Fortryllelser? Du sukker, o Christian! nedflaaer dine Öine. Er det din hæse og stammende Stemme, der trænger frem til os midt igiennem dit og dit (din) Æts Marmor-Minde? *Jeg tör ikke svare, lyder Stemmen, jeg er strafskyldig; min forsönte Opdragelse, Tidernes Smag, mine Raadgiveres Feil kunne ene frembære min Undskyldning.*"

Den følgende Fortælling og Bogens hele Indhold viser, at Riegels vil have Christians Svar forstaaet, som om han var skyldig i alle de angivne Feil og Forbrydelser; men den sanddrue Historie frikjender ham for mange af disse. Saaledes forgedede han ivrigen, ja uden Tvivl altfor meget, for "*Forfinelsens Fremme*;" han gjorde, skjönt ei selv lærd, meget for Kunster og Videnskaber, altsaa for Folkets höiere "*Öplysning*;" han "*udbredte Velstand*" iblandt flere Classer af sine Underfaatter, endskjönt hverken hans egen Samvittighed eller hans Theologers Skrupulositet tillod ham at modtage den store Colonie af hugenottiske Haandværkere; han *haandhævede Retfærdighed* i Landet*), med Undtagelse af et Par bekjendte Tilfælde; han fremkaldte og lönnede mange sande Fortjenester, deriblandt ogsaa den Ministers, hvis Myndighed han siden straffede altfor haardt. Den Krig, han förte, kunde maaskee været undgaaet, derfom Griffenfeldt havde maattet raade; imidlertid tjente den dog baade til "*at afvende Vold*" og til at forherlige det danske Navn. Thi hvilken Kriegerdaad i Danmarks Aarbøger kan sammenlignes med Niels Juels Seier i Kjögebugt?

Meget var altsaa i Riegels's Anklage *aldeles usandt*, meget deri i det mindste *overdrevet*. Men om hans Klage endog havde indeholdt mere Sandhed end den gör, vilde jeg

---

*) Et overordentligt Exempel derpaa, som tillige viser Kongens Höimodighed, fortæller Suhm i Samlede Skrifter 13 D. S. 16, ledsaget af den almindelige Dom: "Christian V vilte sig fast altid *from og retsindig* i hvad han selv gjorde."

dog spørge: fömmer det sig, jeg vil ei sige *for en Riegels*, som selv stod paa et faa lavt Trin af moralsk Forædling, men *for nogen Dödelig* at före et saadant radamantisk-afgjörende, skjærende og skadefro-triumpherende Sprog? Jeg feer gjerne, som Lucian, at Historieskriveren er fri og elsker Sandhed uden Persons Anseelse, at han kalder enhver Ting ved sit rette Navn, en Figen en Figen, en Baad en Baad*); og at han minder de Mægtige om det Regnskab, som ogsaa de engang skulle aflægge; men den som lærer Andre Maadehold, maa selv öve denne skjönne Dyd; og mindst maa Adrasteas Præst, der ideligen anvender den strænge Gudindes Maalestok, forglemme hendes Advarsel: *ne quid nimis!* Plutarch forbyder endog Historieskriveren at bruge forhadte Navne, naar mildere havees**). Og Holberg bemærker i Dronning Elifabeths Historie, angaaende den Beskyldning imod hende, at hun ved bestandigt Hykleri vidste at sætte Sminke paa onde Gjerninger, hvor vanskeligt det er at dömmе derom, saasom det er Gud alene, der kjender Hjerterne, og at det derfor er ikke mindre daarligt end ubilligt paa en puur Mistanke at ville sværte de bedste og nyttigste Gierninger***).

*) Τοιοῦτος ἐν μοι ὁ συγγραφεὺς ἐστὼ ἀφοβὸς, ἀδίκαιος, ἐλευθέρου, παρρησίας καὶ ἀληθείας φίλος, ὡς ὁ κωμικὸς φησὶ, τὰ σὺκα σὺκα, τὴν σκαφὴν δὲ σκαφὴν ἐνομαζῶν, οὐ μίσει, οὐδὲ φίλια νεμῶν, οὐδὲ φείδομενος, ἢ ἐλεῶν, ἢ δυσωποῦμενος, l. cit.

***) *De malignitate Herodoti cap. II.*

****) S. Holbergs Udvalgte Skrifter II Deel S. 77. Hvorhos dog maa erindres, at man for Elifabeths Hykleri har stærkere Beviser end den blotte Mistanke.

Hvad der forledte mange Historiker til at overtræde dette Bud, var vel, foruden de under foregaaende Betragtning angivne Grunde, en forfængelig Higen efter Roes for Frimodighed, Djervhed og ubestikkelig Retfærdighed, hvilken ufortjente Berømmelse da ogsaa ofte af kortsynede eller fordærvede Mennesker blev dem tildeel (som Tilfældet var selv med Riegels's historiske Arbejder i Revolutionstiden, ihvorvel flere fin-dige Mænd og navnlig en Skriftdommer som Jacob Baden gjorde Indfigelse, og meget rigtigheden stillede Skribenten sin Nativitet). Intet er lettere for en snild Partigjænger end at skaffe sig Navn af Folkets Ven, Frihedens Haandhæver og Menneskerettighedernes Forfægter. Dertil udfordres blot, at han skjænder brav paa de virkelige eller formeentlige Undertrykkere og deres virkelige eller foregivne Smigrere. Tacitus, der ligesaa vel röber Historieskrivernes som Tyrannernes Kunstgreb, har ogsaa gjort os opmærksomme herpaa, idet han lærer *Hist. I. 1, Ambitionem scriptoris facile averseris, obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest.* Dog, vore Samtidige behöve ikke herom at undervises af Tacitus: den franke Revolutions Historie maa have lært dem at skjelne imellem Tingene selv og prægtigklingende Navne; thi hvor faae man vel hyppigere Ondskaben skjule sig under Frihedens falke Skikkelse?

Dette Bedragerie, der i Historien som i Livet er dobbelt skjændigt, fordi det driver sit vanhellige Spil med de højeste Ideer og Navne, veed jeg intet bedre at modsætte end det Bud, som jeg hidindtil har indskjærpet Historieskriveren. Man kalde den Dyd, som derved tilfigtes, *Billighed*, *Besindighed* eller *Maadehold*: Hovedtanken bliver den samme, hvilket allerede deraf er klart, at Socratikerne indbefattede hele dette Sindelaug under Benævnelserne *Sophrosyne*. Ved at beslitte os paa denne Tænkemaade, hvilken desuden er en Betingelse for Christendommens Herredømme over os, hæve vi os lidt efter lidt paa en med vor blandede Natur overensstemmende Maade til den guddommelige Dyd *Retfærdighed*, hvilken derimod de, som hovmode sig af en dem nægtet Ufeilbarhed, visselig aldrig naae. Havde Mennesket strax været modent til himmelsk Fuldkommenhed, saa var det ikke af den vise Skaber bleven fat paa Jorden. Her skal Sjelen bære Støvets Baand, og ret lære at kjende samme, for fiden at glæde sig desto saligere over Forløsningen derfra: her skal den faae Forsmag paa de renere Glæder, og under mangchaande Fristelser og Selvfornægtelser forberedes til hiint højere Liv. Dette er den Himmelftige, som blev Menneskene givne: överst derpaa staaer den, som allerede nu öiner den himmelske Retfærdighed siddende paa sin Throne: han har naaet de ætheriske Egne, om hvilke Seneca siger, "at der ingen Skyer samles, baade fordi der er mere Orden, og

fordi de ere Stjernerne nær: der stormer det ikke; der finder ingen Hvirvelvind Sted: Alt er der stille, imedens det lyner i de lavere Egne*)." Lader os da i Historiens Behandling som i Livets Förelse stunde did! Vi vide, der er godt at være.

---

*) "*Pars superior mundi et ordinatior ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret: inferiora fulminant.*" De ira Lib. III cap. 6. Editionis Rukkopf. Vol. I. p. 101.
